

az óeurópai, germán, szláv és török eredetű nevek. A fent tárgyalt tartalmi egység összegző részében GYÖRFFY százalékos felbontásban mutatja be a keletkezéstörténeti kategóriák szerint előforduló nevek arányát, amit tovább tagol 50 és 100 éves felbontásban. A folyóvíznevek kronológiai és területi állandóságával bizonyítja, hogy a víznevek a helynévrendszer legállandóbb rétegét képezik. A víznevek megmaradása, továbbélése függ a lakosság cserélődésétől, más nyelvvvel való érintkezésétől, valamint a természeti változások vagy a mesterséges vízszabályozás okozta beavatkozások mértékétől. A szerző felsorakoztatja a víznevek szerkezeti változásának lehetőségeit, és összeveti az Árpád-kori Baranya és Heves vármegyék névkincsét a mai Baranya megyei Sásdi járás és a Heves megyei Egri járás magyar víznévi anyagával. Az ezt összegző 1. ábra remekül tükrözi azokat a bonyolult folyamatokat, amelyek egy víznév létrejöttében szerepet játszhatnak (146).

A következő nagyobb gondolati egység a folyóvíznevekből keletkezett egyéb helynévfajtákat mutatja be a korai ómagyar kori korpusz időbeli kitágításával, a FNESz. bevonásával. Folyóvíznevekből keletkezhetnek település-, táj-, vár-, hegynevek, illetve egyéb helynévfajták, mint a völgy-, szoros-, barlang- vagy hágónevek. A településnévzínév kapcsán a témából fakadóan érdemes lett volna megemlíteni MATICSÁK SÁNDOR írásait a mordvin település- és víznevek kapcsolatáról.

A tó- és folyóvíznevek névrendszertani összehasonlításával GYÖRFFY megállapítja, hogy a funkcionális-szemantikai szerkezet típusok tekintetében a tóneveknél a fajta- és sajátosságot jelölő, a folyóvízknél pedig a megnevező funkció van túlsúlyban. A keletkezéstörténeti szempontú összevetés eredményei alapján a tónevek körében magasabb a szintagmatikus, morfológiai szerkesztéssel, valamint a jelentésbeli névadással keletkezett hidronimák aránya, a folyóvízre pedig inkább a szerkezeti változással, illetve névátvétellel keletkezett nevek aránya jellemző (177).

6. Az angol összegzés mellett véleményem szerint a kötet adatgazdagsága miatt egy magyar nyelvű áttekintés is indokolt lenne a harmadik fejezet, azaz a teljes nyelvészeti elemzés után. A földrajzi nevek nyelvészeti vizsgálatában elengedhetetlen a térképek forrásbeli és szemléltetésbeli használata, ezért egy egyszerű, legalább a nagyobb folyóvizeket feltüntető térképmelléklet a könyv végén nemcsak az idegen, hanem a magyar nyelvű olvasóközönség tájékozódását is megkönnyíthetné. Ez azonban semmit sem von le a kötet értékéből, mely a korai ómagyar kori víznevek átfogó, szigorúan következetes névrendszertani feldolgozásával mgkerülhetetlen a téma kutatói számára.

KISS MAGDALÉNA

PÓCZOS RITA: NYELVI ÉRINTKEZÉS ÉS A HELYNÉVRENDSZEREK KÖLCÖNHATÁSA

**A Magyar Névarchívum Kiadványai 18.
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2010. 237 lap**

PÓCZOS RITA, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének oktatója – intenzív névtani kutatómunka után – érett tudósként kezdett hozzá a magyarok és németek által lakott Baranya megyei Sásdi járás két nyelvű helynévrendszerének a vizsgálatához.

A szerző előfeltevése szerint a munka kutatási eredményei más többnyelvű területek régebbi és ezért kevésbé ismert névrendszereire is alkalmazhatók lesznek. A germanisztikai tanulmányok és német nyelvű előadások, illetve publikációk segítették a szerzőt a feladat megvalósításában.

Az elemzés korpusza a „Baranya megye földrajzi nevei” (BMFN.) (PESTI JÁNOS et al. szerk.; Pécs, 1982–1983.) című névtár települések szerint tagolt, mintegy 13 000 adatot tartalmazó helynévkincse. A kötetek teljes névanyaga – a Somogy és Tolna megyei névtárak névkincsével együtt – felkerült az internetre digitalizált formában a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén 2010-ben elkezdett „Magyar Digitális Helynévtár” (MDH; <http://mnytud.arts.unideb.hu/mdh/>) című projekt keretében. A projekt célja a Kárpát-medence teljes helynévanyagának digitalizálása. PÓCZOS RITA dolgozata a további névállományok feldolgozásához is kínál módszertani támpontokat.

Az első, bevezető fejezetben a szerző a dolgozat célját és tartalmi tagolását mutatja be. A második fejezet, a „Tudománytörténeti előzmények” (11–34) kiváló magyar nyelvű kutatók (pl. Melich János, Kniezsa István, Moór Elemér, Benkő Loránd, Kristó Gyula, Kiss Lajos, Hoffmann István) többnyelvű területek párhuzamos névadásáról írott tanulmányainak a terjedelmes áttekintését nyújtja; ez a szerző munkájának megkerülhetetlen alapja. Ennek a tematikának a kutatásában az ötvenes éveket követő hosszú szünet után az utóbbi évtizedekben újabb felívelés tapasztalható. A szerző kiváló kritikai érzékel mutatja be a téma módszertani fejlődését és az egyes kutatási modellek finomodását.

A harmadik fejezetben (35–51) kapott helyet a tanulmány részletkutatásainak elméleti és módszertani megalapozása: a korpusz és a többnyelvű névrendszerek feldolgozására alkalmas rendszertani modell kiválasztása. Mivel a magyar névkutatásban viszonylag kevés példa található a többnyelvű névállományok kölcsönhatásainak szisztematikus vizsgálatára, a szerző más területek, illetve más nyelvek helynévkutatásának tapasztalatait is felhasználja. Vezérfonalául a RUDOLF ŠRÁMEK, ERNST EICHLER és KARLHEINZ HENGST irányításával kialakult lipcei és brünni kutatócsoport modellelméleti alapvetéseit választotta, amelyeket módosított formában, az areális sajátosságok és a magyar–német kétnyelvűség figyelembevételével a konkrét kérdések megoldásához is segítségül hív. A német és a magyar névrendszerek, névalkotási minták összehasonlító vizsgálata, az egyezések és különbségek, valamint az interferenciajelenségek feltárása PÓCZOS RITA szerint nem lehet önmagában a kutatás célja. Sokkal inkább olyan specifikus kutatási módszerek kialakításán dolgozik, amelyek képesek a két rendszer kapcsolatait, illetve a többnyelvűséget létrehozó névadási folyamatokat megmagyarázni. Fontos továbbá, hogy az eredmények illeszkedjenek a már meglévő modellekhez.

A negyedik fejezet, a tanulmány magja „A Sásdi járás névkincsének névrendszertani elemzése” címet kapta (53–205). Baranya megye népességtörténetének és a korpusz statisztikájának rövid áttekintése után (A fejezet) a HOFFMANN-féle modell alapján végzett funkcionális-szemantikai elemzés következik (B fejezet) az alábbi sorrendben: 1. fajtajelölő névrészek, ezen belül az egy- és kétrészes nevek alaprészei; 2. megnevező funkciójú névrészek; 3. sajátosságkifejező névrészek, ezen belül tulajdonságjelölők (méret, forma, anyag, szín, kor stb.), külső viszonyra (állat-, növényvilágra, épületre, tulajdonosra, lakóra, származásra, eseményre) utalók, továbbá helyviszonyt kifejezők (pontos elhelyezkedésre, irányra, relatív helyre utalók).

A C) fejezetben a szerző a magyar és a német helynévrendszerek funkcionális-szemantikai vonásait hasonlítja össze, kiemelve azokat a helyneveket, amelyek a két

nyelvben az elnevezés vagy a használat szempontjából eltérnek egymástól. Ez a fejezet a denotátumok fajtái szerint épül fel (település-, víz- és dülőnevek stb.). A településnevek modelljei a két nyelvben alapjaikban különböznek. A német nevek szinte kivétel nélkül egyrészesek, a magyarok viszont lehetnek kétrészesek is, és névadási motivációik jóval változatosabbak. Az egyes típusok százalékos megoszlását az 1. táblázat szemlélteti. Figyelemre méltó az a megállapítás, hogy a településnevek a névadóra és nem a névhasználókra utalnak, kivéve, ha a nevek olyan szerkezeti változásokat mutatnak, amelyekből felismerhető a névhasználók nyelve.

A német víznevek száma lényegesen csekélyebb, mint a magyaroké. A 2. táblázat mutatja funkcionális-szemantikai elemzésük eredményének százalékos arányait. A dülőnevek szerkezete nem mutat feltűnő különbséget a két névrendszerben (3. táblázat). A háborút követő években a belterületi objektumok (utak, utcák) nagy része híres személyre vagy politikai tartalomra utaló hivatalos nevet kapott (*Ady utca*, *Béke utca*), amelyeket a magyarok a régi megnevezések mellett használtak. A németek megőrizték korábban használt helyneveiket (*Ady utca: Drübige Gasse*). Az épületek nevei mindkét nyelvben azonos megnevezési minták szerint épülnek fel: nagyrészt egyrészesek, és a denotátum fajtájára vagy a tulajdonosra utalnak. A megnevezés motivációi tehát elsősorban szociális és nem nyelvi tényezőktől függenek (1. 4–5. táblázat). A 6. táblázat a teljes helynévrendszer funkcionális-szemantikai típusainak százalékos megoszlását mutatja. A vizsgálat fontos eredménye az a felismerés, hogy a mikrotoponimák nyelvi eredete akkor sem feltétlenül utal az ott élők etnikumára, ha azok jelentősebb arányban fordulnak elő az adott vidéken. Így a Sásdi járásban fellelhető szláv eredetű helynevek már csupán a hajdani szláv népcsoportra emlékeztetnek (104).

A D) fejezet a keletkezéstörténeti vizsgálat; itt a C) fejezettel ellentétben a nevek szóalkotási mintáit vizsgálja a szerző kontrasztív módon, HOFFMANN modellje alapján. Elsőként a szintagmatikus szerkesztéssel létrejött neveket veszi sorra, és tárgyalja a helynevek alapszavának szófaját (főnév, melléknév, számnév), illetve morfológiai felépítését is (toldalékos vagy toldalék nélküli). Különleges csoportot alkotnak az elliptikus, a magyarban névutós, a németben előljárós szerkezetek (*Rétek alatti*, *Am Bikaler Weg*), melyek a hivatalos földmérések során keletkezett képzésminták. A BMFN. adatközlőinek névmagyarázatai nagyban hozzájárultak az adatok helyes besorolásához, de gyakran tetten érhető a hiányos nyelvtudásból adódó téves lejegyzés is, mint például az *Oben Tokau* (m. *Tokaj felett*) és még néhány, névelővel álló helynév esetében. Nem szabad persze figyelmen kívül hagynunk, hogy a német népesség aránya a kisajátítások és kitelepítések miatt olyan jelentős mértékben csökkent, hogy az adatközlők kb. 40 év múltán már csak passzív nyelvtudással rendelkeztek, mert a mindennapokban csak magyarul beszéltek.

Nem problémamentes azoknak a gyakran előforduló tulajdonneveknek az értékelése sem, mint az *Iskola*, *Templom*, *Patak* (n. *Schule*, *Kirche*, *Bach*), amelyek egyediségük ellenére is első látásra inkább köznévknek tűnnek. Mivel ezek besorolása nem mindig oldható meg egyértelműen, a szerző elfogadta a BMFN. értékeléseit.

A világosság és érthetőség érdekében a dolgozatban a BMFN.-ben magyar helyesírással átírt német helynevek standardizált formában jelennek meg, de a szerző ügyelt a grammatikai szerkezet megőrzésére (pl. *-lein* < nyj. *-che*, *-le* kicsinyítő képző). Nyelvjárási névadatok egyébként csak ritkán fordulnak elő a tanulmányban.

Ez a fejezet a továbbiakban a névátvitelek (*Kiskut* víznév > dülőnév, ugyanígy a régi *Toplica*), az elliptikus szerkezetek (*Somatető* > *Soma*, *Ochsgässchen* > *Ochs*) és a hibrid

formák (*Szurdok-Hohl*, *Szurdoker Hohl*) kérdését tárgyalja. A népetimológiával létrejött alakulatok között az alábbi példák szerepelnek: *Csósi rétek* > *Sósi rétek*; *Orfűi árok* > *Urfi árok*; n. *Hopps Mühle*, m. *Hoppsz malom* > *Rossz malom*; *Gerste Tal* > *Kecsketál*; az *Allomás* > *Zámás*, *Sándor orma* > *Sándorma* helynevek pedig deetimologizációval keletkeztek. További példák átvételre: m. *Bordavölgy* > n. *Portáve*, m. *Krintye* < n. *Gründlein* (valójában: *Gründchen* [krintjə]). Az integráció létrejöhet hangtani változás nélkül, részleges vagy teljes beilleszkedéssel az átvevő nyelvbe, pl. szb–hv. *Bukvik*, m. *Bukvik*; m. *Hóstel* < n. *Hofstelle* (nyj. *Hofstell* 'szérűskert'); m. *Gerebice* (< valószínűleg szb–hv.) > n. *Kerpice-Wiese* (a második és az utolsó szótag magánhangzójának eltűnésével).

Az E) fejezetben a szerző összehasonlítja a két nyelv névrendszereinek szóalkotás-módjait, és vázolja eltéréseiket. Elsőként a településneveket vizsgálja, de csak a magyarokat, mert a németek kivétel nélkül ezek átvételével keletkeztek, és részben vagy egészben alkalmazkodtak a saját nyelvjárásuk fonológiai rendszeréhez. A víznevek körében mindkét nyelvben a szintagmatikus szerkesztésmód dominál, akárcsak a dűlőnevek csoportjában. A névtípusok képzésmódjainak százalékos megoszlását külön táblázatok szemléltetik. A két nyelv teljes névállományának arányait a 12. táblázat összesíti.

Az F) szakasz a két- és többnevűség elemzéséhez nyújt iránymutató elméleti felvetéseket, valamint történeti szempontok bevonásával részletesen bemutatja és továbbfejleszti a legfontosabb modelleket.

Az ötödik fejezet az Árpád-kori Borsod vármegye népességének nyelvi-etnikai összetételét vizsgálja. Ebben a részben arra a kérdésre keres választ PÓCZOS RITA, hogy mennyire lehet a történelmi névanyagból az etnikai összetételre következtetni. A nevek nyelvi eredete alapján megrajzolt korábbi kép a mai többnyelvű névanyag vizsgálati eredményeinek felhasználásával komplexebb és realiztikusabb vonásokat nyerhet. Ezt az aspektust jelöli meg a szerző is kutatási célként a VI., összefoglaló fejezetben.

Az egyes névtípusok tárgyalását mindig a terminusok tisztázása vezeti be. Nagy hangsúlyt kapnak a tanulmányban az elméleti alapvetések, mindenekelőtt más régiók névrendszereinek párhuzamai. Mivel a példák definícióval és lokalizációval online is elérhetők és visszakereshetők a Magyar Digitális Helynévtárban, névregiszterre, illetve a nevek pontos helymeghatározására nem volt szükség.

A mindkét nyelvből sok példával alátámasztott, alapos és új kutatási utakat nyitó mű nagy elismerést érdemel. Példás munka, amely jól alkalmazható majd Magyarországi többnyelvű névkincsének további vizsgálataiban is.

SCHWING JÓZSEF

LAKATOS ERIKA: MESÉLŐ UTCANEVEK – TATA
Tatai Városkapu Közhasznú Zrt., Tata, 2011. 152 lap

LAKATOS ERIKA munkája az egy-egy település utcanevanyagát közzétevő és feldolgozó monográfiák sorát gyarapítja. A kiadvány az általános és középiskolai tanulmányait Tatán végző szerző doktori disszertációján alapszik, mely a Magyar Névtani Dolgozatok 83. számaként látott napvilágot. Helytörténeti lektora KÖRMENDI GÉZA, a helyi Eötvös